

Nr 13.

Av herr **Wohlin m. fl.**, om utredning och förslag angående de ekonomiska och sociala verkningarna av de s. k. enhetsprisföretagen inom detaljhandeln.

I en inom andra kammaren vid 1933 års riksdag väckt och till dess fjärde tillfälliga utskott hänvisad motion nr 397 hemställdes, att »riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning enligt lagen om undersökning av monopolistiska företag eller på annat sätt rörande trustartade företag, som genom illojal konkurrens hota den enskilda handeln och hantverkets bestånd och utveckling». Motionen torde i huvudsak ha åsyftat restriktiva åtgärder mot de s. k. enhetsprisföretagen. Enligt utskottets mening syntes det uppenbart, att »förutsättningar saknas för ett ingripande gentemot dessa företag enligt 1925 års lag angående monopolistiska företag». »Ej heller har det i motionen visats eller ens gjorts troligt», fortsatte utskottet vidare, »att ifrågavarande företag bedriva 'illojal konkurrens' i den bemärkelse, som skäligen bör kunna inläggas i detta uttryck.»

Utifrån dessa, väsentligen formella synpunkter fattade utskottet sitt beslut, som gick i avstyrkande riktning. Andra kammaren beslöt i enlighet härmed att avslå motionen.

Det är, som utskottet ävenledes framhöll, riktigt, att frågan om en revision av gällande näringsfrihetslagstiftning varit föremål för ingående överväganden så sent som åren 1931 och 1932, men att någon inskränkning av nu antydd art därvid icke ansetts böra ifrågasättas. Å andra sidan bör hållas i minne, att det var först 1931, som enhetsprisaffärerna introducerades här i landet, varför det med fog torde kunna sägas, att man ej förrän nu är i stånd att framlägga mera fullständiga erfarenheter rörande det nya affärssystemets verkningssätt i vårt land. Dessa erfarenheter synas vara av beskaffenhet att väl motivera en förnyad och ingående uppmärksamhet från statsmakternas sida ifråga om den roll, som dessa företag kommit att spela icke blott för den svenska detalj- och engroshandeln samt för det svenska hantverket och i dessa näringar verksamma, utan kanske i ej mindre grad för viktiga delar av den industriellt betonade svenska produktionen.

Enhetsprissystemet bygger i avsevärd utsträckning på en slags psykos. Människorna suggereras att köpa i dessa företag, icke främst därför att de vid ett visst tillfälle behöva den eller den varan, utan därför att den är billig.

Skadeverkningarna av denna företeelse kunna påvisas i olika sammanhang. Vår svenska produktion har under decennier av energiskt och målmedvetet arbete utvecklats till att i avsevärd mån bliva en kvalitetsproduktion. I samverkan mellan våra uppfinnare, ingenjörer, tekniker, konstnärer och, icke minst, våra högt kvalificerade arbetare har man lyckats skapa en standard av anmärkningsvärt slag. Denna den svenska produktionens kvalitetskaraktär har bland annat åt vår exporthandel medfört icke få fördelar. En större utveckling av enhetsprisaffärerna skulle emellertid betyda en rubbning av denna vår kvalitetsproduktion. Med mindervärdig vara följer visserligen — såsom ofta påpekats — hastig förbrukning, men där följer också något annat, nämligen smakförsämning och förslappad inställning till det gedigna och det äkta.

En sund affärsverksamhet måste grundas på verkligt goda varor. Det är icke endast priset utan varans värde, som skall vara avgörande. Då enhetsprisaffärerna äro baserade på det låga priset, måste en kontinuerlig försämring av varukvaliteten i ej obetydlig utsträckning äga rum. Denna i sin tur — i den mån nu leveranserna till dessa företag ske från svenska fabriker — kan naturligtvis komma att leda till en tämligen allmän kvalitetsförsämring, d. v. s. till en nedskärning av den varustandard, som vi under stor möda tillkämpat oss. Den svenska varans anseende kommer alltså att så småningom nedsättas och detta sker naturligtvis inte bara inom landet. Det kan knappast undvikas, att även exportfabrikaten i det långa loppet komma att få sitt hittills goda renommé i viss grad, med rätt eller orätt, oförmånligt påverkat. Vår konkurrens med utlandet beträffande hel- eller halvfabrikat måste, som känt, i betydande mån ske efter den kvalitativa linjen. Med de stora industriländernas masstillverkningar kunna vi endast i begränsad utsträckning tävla. En mer eller mindre omfattande nedpressning av vår traditionella varustandard till billighetsmakeri komme helt visst att leda till betänkliga följder för vår handelsbalans.

För enhetsprisaffärerna är det ett livsvillkor att få ner inköpspriserna så långt som möjligt. Man måste ligga lägst, kosta vad det vill. Vid denna sin strävan tillämpa dessa affärsföretag understundom egendomliga metoder. Särskilt synes man intressera sig för produktionsföretag med svag ekonomi, vilka pressas till orimliga eftergifter. En viss industri kan väl också — för att slippa stänga fabriken — taga en leverans till underpris, men en reguljär tillverkning av varor till dessa priser kommer att medföra att såväl industriföretaget självt som dess arbetare försättas i en sådan situation, att den länder dem båda till skada. Det är ej underligt, att man i svenska arbetarkretsar numera synes ha kommit till insikt om, att en seger för den nya företagsformen i vårt land kommer att medföra en nedpressning av varupriserna till den grad, att de industrier, som tagas i anspråk för ändamålet, i längden måste bliva förlustbringande eller onaturligt lönedpres-

sande. Ingen annan part än enhetsprisföretagen kommer att förtjäna på en dylik omläggning av produktionen till billighetsmakeri.

Även ur en annan synpunkt innebär en utveckling av den art, som här angives, allvarliga risker för industriarbetarna. Kvalitetsarbetet fordrar ännu i betydande utsträckning mänsklig arbetskraft. Den kvalitetsförsämrade varan innebär en avkoppling i avsevärd mån av denna arbetskraft, d. v. s. den fortgående försämringen av en artikel berövar arbetaren alltmera av hans sysselsättning. I tider av arbetslöshet synes det för övrigt dubbelt ansvarslost att uppmuntra avsättningen av mindervärdiga varor.

De första enhetsprisaffärerna här i landet etablerades — under utländsk ekonomisk och organisatorisk medverkan — som ovan påpekats år 1931, och affärsföretag av denna typ äro nu i verksamhet i Stockholm, Göteborg, Malmö, Hälsingborg, Västerås, Örebro, Lund, Halmstad, Eskilstuna och Borås. Dessutom lär avsikten vara att starta ytterligare dylika affärer. Ehuru relativt kort tid förflutit, sedan den nya företagsformen sålunda trädde i funktion hos oss, synes man dock redan nu i stånd att konstatera den avsevärda skada, som denna affärstyp förorsakat den i huvudsak hittills fungerande varudistributören, nämligen den legitima, enskilda detaljhandeln. Omsättningen i enhetsprisaffärerna har under de gångna åren ständigt vuxit, samtidigt som nya affärer av denna art kommit till stånd. Då, på grund av rådande depression, omsättningen i minuthandeln såsom helhet betraktad näppeligen kunnat stiga, har givetvis den starkt ökade omsättningen i de få men mycket stora enhetsprisföretagen endast kunnat äga rum på bekostnad av en motsvarande minskning i kanske tusentals enskilda detaljhandlares omsättning. Kampen mellan den enskilda detaljhandeln å ena sidan och enhetsprissystemet å den andra har vidare flerstädes förorsakat en fullständig desorganisation på varuprisernas område och blivit till ett hot mot näringslivets sunda utveckling.

Inom den samlade svenska detaljhandeln torde antalet företagare för närvarande kunna angivas till omkring 30,000. Medborgargruppen i fråga har av ålder räknats till de stabiliserande skikt, vilka landet icke utan våda synes kunna vara förutan. Ett äventyrande av denna kategoris existensmöjligheter — i många fall kanske hän emot en proletarisering — kan därför ej osannolikt förväntas medföra ur samhällets egen synpunkt betänkliga följder. Sålunda torde det, exempelvis med hänsyn till beskattningen, vara för stat och kommun vida fördelaktigare att räkna med ett betydande antal var för sig solida medelstora och mindre affärsidkare än med några få storföretagare.

Grossist- och handelsresandekåreerna kunna genom en fortsatt utveckling av den nya handelsformen försättas i en mycket allvarlig situation, enär dessa grupper i stort sett onödiggöras vid en affärsverksamhet efter här avhandlade linjer. Det är nämligen påtagligt, att enhetsprissystemet med sina standardiserade varor i väsentlig utsträckning praktiserar direkta varu-

inköp med utestängande av de förmedlare, som ej kunna undvaras, när man köper med urskillning, men väl i fråga om massinköp, vid vilka endast priset spelar någon roll.

Även för butiksbiträdeskåren utgör enhetsprissystemet en avsevärd olägenhet. En mekanisering av varudistributionen på sätt, som förekommer inom denna affärsform, innebär givetvis en ytterligare reduktion av den yrkesutbildade arbetskraften, varav även följa lägre löner än vad fallet är i vanliga detaljaffärer av jämförligt slag. En medverkande omständighet i fråga om den låga löneposten vid affärerna av enhetstyp utgör det förhållandet, att en väsentlig del, sannolikt mellan 85 och 90 procent av de anställda, utgöres av kvinnlig arbetskraft. De svenska enhetsprisföretagens samlade omkostnadsprocent torde hålla sig i omkring 20 procent av omsättningen, möjligen något lägre, en siffra, som ingen av övriga nu gängse handelsformer lär kunna uppvisa.

Desslikes bör i detta sammanhang påpekas, att möjligheterna för de handelsanställda att i viss utsträckning bli sina egna — vilka möjligheter redan nu tyvärr icke äro alltför stora — vid en fortsatt expansion av enhetsprisföretagen här i landet komma att i stort bortfalla. Slutligen kan erinras därom, att detaljhandeln i dess hittillsvarande former skänker en väsentligen större sysselsättning av arbetskraft även per capita räknat än det starkt förenklade enhetsprissystemet.

Antalet anställda inom den svenska detaljhandeln synes för närvarande kunna uppskattas till omkring 60,000.

Det svenska hantverkets läge är bekymmersamt och de rådande förhållandena ha ju också i skilda sammanhang beaktats av statsmakterna. Vid 1933 års riksdag beslöts sålunda bland andra åtgärder att i anledning av kungl. proposition nr 221 inrätta en särskild statlig lånefond, benämnd »lånefonden för ackordslån och förlagslån åt hantverkare», för vilken fond anvisades ett reservationsanslag av 1,000,000 kronor. I 1934 års statsverksproposition hemställes — under »Utgifter för kapitalökning» — »med hänsyn till de fortsatta tryckta förhållanden, under vilka hantverket och därmed jämförlig mindre industri arbeta», att såsom kapitalökning för nämnda lånefond för budgetåret 1934/1935 måtte anvisas ett reservationsanslag av 1,000,000 kronor.

För vårt hantverks bestånd utgör emellertid enhetsprissystemet en mycket allvarlig fara. De standardiserade och förenklade enhetsprisaffärerna hava icke behov av alster av individuell yrkesskicklighet och de torde därför över huvud taget icke alls föra hantverksprodukter. En fortsatt ohämmad utveckling av denna företagsform motverkar alltså direkt de hjälpåtgärder, som statsmakterna anse sig böra företaga till fromma för hantverket. I övrigt torde det vara en grundbetingelse för hantverksnäringens fortbestånd, att allmänhetens tro på den goda, hållbara varan, det ärliga arbetet icke utplånas.

För den enskildes ekonomi innebära enhetsprisaffärerna ej få risker. Den kvalitetsdumpade varan har en egendomlig benägenhet att locka folk. Det köpes friskt — men man köper utan hänsyn till behovet. Konsekvenserna av ett dylikt tillvägagångssätt bli för många familj desorganiserad ekonomi, skuldsättning i ändamål att skaffa medel till uppehållet i ersättning för de summor, som gått till de »billiga» enhetsprisaffärerna för inköp av för dagen ingalunda erforderliga varor, o. s. v.

Den här avhandlade företagsformen praktiseras sedan ett antal år flerstädes i utlandet. Emellertid ha verkningarna av densamma där blivit sådana, att statliga ingripanden av skilda slag kommit till stånd bland annat i ändamål att skydda den medelstora och mindre handeln samt hindra monopolisering inom varudistributionen och näringslivet. I medvetandet om att en sund detaljhandel utgör en av förutsättningarna för ett sunt näringsliv ha åtgärder mot enhetsprisaffärerna och därmed jämförliga företag sålunda från statsmakternas sida vidtagits i Danmark, Norge, Tyskland, Schweiz, Österrike m. fl. länder. Sådana åtgärder avse exempelvis tillfälliga eller permanenta förbud mot nyetablering av enhetsprisaffärer eller utvidgning av redan befintliga dylika.

Såsom ovan visats synas betydande medborgargrupper hava avsevärt ohägn av en fortsatt utbredning av denna företagsform. Detta gäller detaljköpmännen samt grossist- och handelsresandekåreerna, vidare handelsbiträdena, hantverksidkarna samt, icke minst, vidsträckt lager av industriarbetare. För den enskildes sunda ekonomi är faran ej obetydlig. Dessutom torde den nya företagsformen genom sina konsekvenser allvarligen hota vår hemma som i utlandet högt skattade svenska kvalitetsproduktion.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställas,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla dels om en allsidig, förutsättningslös utredning skyndsammast möjligt angående de ekonomiska och sociala verkningarna här i landet av tillvaron av de s. k. enhetsprisföretagen inom detaljhandeln, varvid uppmärksamheten även bör skänkas denna företagsforms inverkan på svensk kvalitetsproduktion, samt

dels, därest denna utredning därtill kan giva anledning, om förslag till åtgärder ägnade att motverka enhetsprissystemets icke önskvärda följder.

Stockholm den 15 januari 1934.

Nils Wohlin.

Elof B. Andersson.

Evert Jonsson.

*Joh. Johansson,
Friggeråker.*

J. M. Bäckström.

Em. Bjurström.

O. A. Ernfors.

